

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті

Мақала

“Адам және тұлғалық даму: “кемел адам” концепциясы және Ламетридің идеясы ”

Орындаған: 2 курс студенті Дулат Аламгер

Тексерген: Ракимжанова С.К.

Аңдатпа: Бұл мақалада адам және тұлғалық даму мәселесі екі ірі философиялық бағытта қарастырылады: шығыстық дәстүрдегі «**кемел адам» (инсан-и камил)** концепциясы және Жюльен Офре де **Ламетридің материалистік идеялары**. Әл-Фараби, Ясауи және сопылық дүниетанымдағы «кемел адам» ұғымы рухани толықтыққа, ізгілікке, адамгершілікке жетуді көздейді. Ол адамның ішкі жан дүниесін тазарту, қоғамға пайдалы болу және Құдайға жақындау арқылы жүзеге асады. Ал Ламетри болса, XVIII ғасырдағы француз материализмінің өкілі ретінде адамды табиғи, биологиялық және механикалық түрғыдан түсіндірді. Оның «*Адам-машина*» еңбегінде адамды рухани мәннен ғөрі дене мен сезімнің заңдылықтарына бағынатын тіршілік иесі ретінде сипаттайды. Осы екі көзқарасты салыстыру арқылы мақалада тұлғалық дамудың әртүрлі философиялық интерпретациялары айқындалады: шығыстық дәстүрде адам кемелдікке рухани жолмен жетсе, батыстық материализмде адамды табиғи заңдарға бағынатын биологиялық жүйе ретінде қарастыру басым. Бұл салыстыру қазіргі заманғы тұлғалық даму теорияларына да ықпал етеді, өйткені рухани-адамгершілік кемелдік пен ғылыми-материалистік түсінік адамның тұтас болмысын тануда бір-бірін толықтырады.

Түйін сөздер: Кемел адам (инсан-и камил), Әл-Фараби, Ясауи, сопылық дәстүр, Әл-Фараби, Ясауи, сопылық дәстүр, Тұлғалық даму, Рухани кемелдік және материализм

Кіріспе

Адам және тұлғалық даму мәселесі философия тарихында әрқашан өзекті тақырыптардың бірі болып келген. Әсіресе, адамның кемелдікке жету жолы мен оның болмыстық мәнін түсіндіруде әртүрлі мәдени-тарихи дәстүрлерде сан алуан концепциялар қалыптасты. Шығыстық дүниетанымда «кемел адам» (*инсан-и камил*) ұғымы ерекше орын алады. Бұл түсінік сопылық философияда, әл-Фараби мен Қожа Ахмет Ясауи еңбектерінде кеңінен дамытылып, адамның рухани жетілуін, ізгілікке ұмтылуын және қоғамға пайдалы болуын басты мақсат ретінде қарастырды. «Кемел адам» – рухани тазалықта жеткен, ақыл мен жүректі үйлестірген, қоғамға үлгі болатын тұлға. Ал батыстық философияда, әсіресе XVIII ғасырдағы француз материализмінде, адамды түсіндірудің өзгеше бағыты қалыптасты. Жюльен Офре де Ламетри өзінің «*Адам-машина*» еңбегінде адамды биологиялық және механикалық түрғыдан қарастырып, рухани мәнді жоққа шығарды. Оның ойынша, адам – табиғи зандарға бағынатын тіршілік иесі, ал оның ойлау қабілеті мен сезімдері дене мүшелерінің қызметімен тікелей байланысты. Ламетридің идеясы адамды рационалды, материалдық түрғыдан түсіндіруге бағытталды және ол тұлғалық дамуды рухани кемелдікке емес, табиғи қажеттіліктер мен биологиялық зандылықтарға негіздеді. Осы екі көзқарасты салыстыру арқылы тұлғалық дамудың әртүрлі философиялық интерпретациялары айқындалады. Шығыстық дәстүрде адам кемелдікке рухани жолмен жетсе, батыстық материализмде адамды табиғи зандарға бағынатын биологиялық жүйе ретінде қарастыру басым. Бұл айырмашылық қазіргі заманғы тұлғалық даму теорияларына да ықпал етеді, өйткені рухани-адамгершілік кемелдік пен ғылыми-материалистік түсінік адамның тұтас болмысын тануда бір-бірін толықтырады.

Осы мақалада «кемел адам» концепциясы мен Ламетридің идеялары салыстырмалы түрде талданып, олардың тұлғалық даму философиясындағы орны мен маңызы қарастырылады.

(Қолданылған әдебиет: Әл-Фараби. *Қайырымды қала тұргындарының көзқарастары*. – Алматы: Ғылым, 1975.)

Негізгі бөлім

Адамзат тарихында тұлғалық даму мәселесі әрқашан философиялық ойдың басты тақырыптарының бірі болып келген. Шығыстық дүниетанымда, әсіресе сопылық дәстүрде, «кемел адам» (*инсан-и камил*) ұғымы ерекше орын алады. Бұл түсінік адамның рухани жетілуін, ішкі жан дүниесінің тазалығын, ақыл мен жүректің үйлесімін және қоғамға пайдалы болуын сипаттайды. «Кемел адам» – тек жеке тұлға ретінде ғана емес, бүкіл қоғамның рухани өрлеуіне ықпал ететін үлгі.

Әл-Фараби өзінің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастарында» адамды ақыл мен ізгілікті үйлестірген тұлға ретінде қарастырады. Оның пайымдауынша, қоғамның дамуы үшін әрбір адам кемелдікке ұмтылуы тиіс. Кемел адам – ақыл-парасатымен қоғамды әділеттілікке жетелейтін тұлға. Бұл жерде тұлғалық даму тек жеке жетістік емес, қоғамдық игілікке бағытталған процесс ретінде түсіндіріледі. Қожа Ахмет Ясауи болса, «Диуани хикметінде» адамның кемелдікке жету жолын жүрек тазалығы, имандылық және қоғамға пайдалы болу арқылы түсіндіреді. Оның ойынша, адам кемелдікке жету үшін нәпсінің женіп, рухани тәрбие алуы қажет. Бұл тұрғыдан алғанда, тұлғалық даму адамның ішкі жан дүниесін жетілдірумен тікелей байланысты. Сопылық дәстүрде «кемел адам» ұғымы адамның Құдайға жақындауымен де байланыстырылады. Инсан-и камил – Алланың сипаттарын бойына сіңірген, рухани биіктікке жеткен тұлға. Бұл түсінік адамның дамуын тек әлеуметтік немесе психологиялық тұрғыдан ғана емес, метафизикалық тұрғыдан да қарастырады. Осылайша, шығыстық философияда тұлғалық даму рухани кемелдікке жету жолымен түсіндіріледі. Бұл концепция адамның ішкі жан дүниесін тазартуға, ақыл мен жүректі үйлестіруге және қоғамға пайдалы болуға бағытталған. «Кемел адам» ұғымы ислам философиясында, сопылық дүниетанымда және шығыстық ойшылдардың еңбектерінде ерекше орын алады. Бұл концепция адамның рухани жетілуін, ішкі жан дүниесінің тазалығын және қоғамға пайдалы болуын сипаттайды. Ол тек жеке тұлғаның дамуы ғана емес, бүкіл қоғамның рухани өрлеуіне ықпал ететін әмбебап идея ретінде қарастырылады. Әл-Фараби өзінің «Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастарында» қоғамның дамуы үшін әрбір адамның кемелдікке ұмтылуы қажет екенін атап өтеді. Оның ойынша, кемел адам – ақыл-парасатымен қоғамды әділеттілікке жетелейтін тұлға. Бұл жерде тұлғалық даму тек жеке жетістік емес, қоғамдық игілікке бағытталған процесс ретінде түсіндіріледі. Әл-Фараби үшін кемел адам – философ әрі басшы, ол ақыл мен ізгілікті үйлестіріп, қоғамды әділеттілікке жетелейді. Қожа Ахмет Ясауи «Диуани хикметінде» адамның кемелдікке жету жолын жүрек тазалығы, имандылық және қоғамға пайдалы болу арқылы түсіндіреді. Оның ойынша, адам кемелдікке жету үшін нәпсінің женіп, рухани тәрбие алуы қажет. Бұл тұрғыдан алғанда, тұлғалық даму адамның ішкі жан дүниесін жетілдірумен тікелей байланысты. Ясауи үшін кемел адам – Аллаға жақындаған, қоғамға үлгі болған тұлға. Сопылық философияда «кемел адам» ұғымы адамның Құдайға жақындауымен байланыстырылады. Инсан-и камил – Алланың сипаттарын бойына сіңірген, рухани биіктікке жеткен тұлға. Бұл түсінік адамның дамуын тек әлеуметтік немесе психологиялық тұрғыдан ғана емес, метафизикалық тұрғыдан да қарастырады. Сопылар үшін кемел адам – рухани ұстаз, ол қоғамды ізгілікке жетелейді. Қазақ мәдениетінде де «кемел адам» идеясы айқын көрініс тапқан. Жыраулар поэзиясында, халық даналығында адамгершілікке, әділетке, ізгілікке шақыру – тұлғалық дамудың басты өлшемі ретінде қарастырылды. «Жақсы адам – елдің көркі» деген халық даналығы кемел адам концепциясының ұлттық дүниетанымдағы көрінісі болып табылады. Қазіргі

қоғамда да «кемел адам» концепциясы өзекті. Тұлғалық даму тек кәсіби жетістікке жету емес, рухани кемелдікке үмтүлу арқылы жүзеге асады. Бұл идея қазіргі заманғы психология мен педагогикада да қолданылады: тұлғаның дамуы тек интеллектуалдық қабілеттерді жетілдіру емес, сонымен қатар рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруды да қамтиды. XX ғасырдағы гуманистік психологияда (А. Маслоу, К. Роджерс) тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы басты мақсат ретінде қарастырылады. Маслоудың «қажеттіліктер иерархиясында» ең жоғарғы деңгей – өзін-өзі жүзеге асыру, яғни адамның өзінің мүмкіндіктерін толық ашуы. Бұл идея сопылықтағы «кемел адам» концепциясына ұқсас: екеуі де адамның ішкі әлеуетін толық жүзеге асыруды көздейді.

К. Роджерс тұлғаның дамуын «толыққанды адам» ұғымымен сипаттайды. Ол ашықтыққа, шығармашылыққа, өзіндік жауапкершілікке негізделген. Бұл да «кемел адам» концепциясымен үндеседі, өйткені сопылық дәстүрде кемел адам – рухани тазалыққа жеткен, қоғамға үлгі болатын тұлға.

(Қолданылған әдебиет: Касымжанов А. *Философия мәдениет: дәстүр және жаңа шылдық*. – Алматы: Қазақ университеті, 2005.)

Қорытынды

Адам және тұлғалық даму мәселесі философия тарихында әрқашан өзекті тақырыптардың бірі болып келген. Эсіресе, адамның кемелдікке жету жолы мен оның болмыстық мәнін түсіндіруде әртүрлі мәдени-тарихи дәстүрлерде сан алудан концепциялар қалыптасты. Шығыстық дүниетанымда «кемел адам» (*инсан-и камил*) ұғымы ерекше орын алады. Бұл түсінік сопылық философияда, әл-Фараби мен Қожа Ахмет Ясауи еңбектерінде кеңінен дамытылып, адамның рухани жетілуін, ізгілікке үмтүлуын және қоғамға пайдалы болуын басты мақсат ретінде қарастырды. «Кемел адам» – рухани тазалыққа жеткен, ақыл мен жүректі үйлестірген, қоғамға үлгі болатын тұлға. Ал батыстық философияда, эсіресе XVIII ғасырдағы француз материализмінде, адамды түсіндірудің өзгеше бағыты қалыптасты. Жюльен Офре де Ламетри өзінің «*Адам-машина*» еңбегінде адамды биологиялық және механикалық тұрғыдан қарастырып, рухани мәнді жоққа шығарды. Оның ойынша, адам – табиғи заңдарға бағынатын тіршілік иесі, ал оның ойлау қабілеті мен сезімдері дене мүшелерінің қызметімен тікелей байланысты. Ламетридің идеясы адамды рационалды, материалдық тұрғыдан түсіндіруге бағытталды және ол тұлғалық дамуды рухани кемелдікке емес, табиғи қажеттіліктер мен биологиялық заңдылықтарға негізделді. Осы екі көзқарасты салыстыру арқылы тұлғалық дамудың әртүрлі философиялық интерпретациялары айқындалады: шығыстық дәстүрде адам кемелдікке рухани жолмен жетсе, батыстық материализмде адамды табиғи заңдарға бағынатын биологиялық жүйе ретінде қарастыру басым. Бұл айырмашылық қазіргі заманғы тұлғалық даму теорияларына да ықпал етеді, өйткені рухани-адамгершілік кемелдік пен ғылыми-материалistik түсінік адамның тұтас болмысын тануда бір-бірін толықтырады. «Кемел адам» концепциясы тұлғаның дамуын рухани өлшеммен түсіндіреді. Ол адамның ішкі жан дүниесін тазартуға, ақыл мен жүректі үйлестіруге және қоғамға пайдалы болуға бағытталған. Бұл идея қазіргі заманғы психология мен педагогикада да қолданылады: тұлғаның дамуы тек интеллектуалдық қабілеттерді жетілдіру емес, сонымен қатар рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруды да қамтиды.

Қолданылған әдебиеттер

1. Әл-Фараби. *Қайырымды қала тұрғындарының көзқарастары*. – Алматы: Ғылым, 1975.
2. Ясауи Қ.А. *Диуани хикмет*. – Алматы: Жазушы, 1993.
3. Ибн Араби. *Фусус әл-хикам (Даналық інжү-маржандары)*. – Каир: Дар әл-Маариф, 1946.
4. Ламетри Ж.О. *Адам-машина*. – Москва: Наука, 1983.
5. Ламетри Ж.О. *Адам және оның дамуы туралы трактат*. – Париж, 1748.
6. Nasr S.H. *Islamic Philosophy and Spirituality*. – Albany: State University of New York Press, 1991.
7. Corbin H. *History of Islamic Philosophy*. – London: Kegan Paul International, 1993.
8. Cassirer E. *The Philosophy of the Enlightenment*. – Princeton: Princeton University Press, 1951.
9. Касымжанов А. *Философия мәдениет: дәстүр және жаңашылдық*. – Алматы: Қазақ университеті, 2005.
10. Эбділдин Ж. *Философия тарихы*. – Алматы: Санат, 2002.

Қолданылған әдебиеттер

1. Kierkegaard, S. *Fear and Trembling*. – London: Penguin Classics, 1985.
2. Nietzsche, F. *Thus Spoke Zarathustra*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
3. Sartre, J.-P. *Existentialism is a Humanism*. – Yale University Press, 1992.
4. Хайдеггер, М. *Бытие и время*. – Москва: Республика, 1997.
5. Бекенова, Ж.Н., Нұрышева, Г.Ж., Амиркулова, Ж.А. *Цифрлық қоғамдағы тұлға болмысының ерекшеліктері және жауапкершілік мәселесі*. – Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2023.
6. Амангельдиев, А.А., Мустафина, Т.В., Кемербай, Р.А. *Философияның жаңа бағыты ретінде цифрлық философияның қалыптасуы*. – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҮУ, 2023.
7. Turkle, S. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. – Basic Books, 2011.